

<https://doi.org/10.26881/rgtn.2022.08>

JÓZEF BORZYSZKOWSKI
Instytut Kaszubski

DZIEJE SŁOWNIKA BIOGRAFICZNEGO POMORZA NADWIŚLAŃSKIEGO

Słowo wstępne – korzenie SBPN

Powiedziano niejedną raz, że *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* (SBPN) to jedno z najważniejszych dzieł wydawniczych Gdańskiego Towarzystwa Naukowego (GTN) – nasza wizytówka. Jego tomy 1–4 i suplementy 1–3 ukazały się w latach 1992–1997 i 1998–2012. A więc 10 lat temu został wydany ostatni jak dotąd tom. Jak dotąd, bo sprawa kontynuacji jest otwarta.

Przechodząc do korzeni SBPN, trzeba przywołać wydawaną przez GTN serię wydawnictw popularno-naukowych Wydziału I Nauk Społecznych i Humanistycznych, zatytułowaną *Pomorze Gdańskie*. Numer 1 tej serii ukazał się w 1965 r. Na stronie tytułowej napisano: „Praca wydana na zlecenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku – Kuratorium Okręgu Szkolnego”. Komitet Redakcyjny serii tworzyli wówczas: Zenon Ciesielski, Stanisław Gierszewski (przewodniczący), Bogusław Kreja, Stanisław Mikos (sekretarz) i Władysław Zajewski. Na stronie redakcyjnej napisano też: „Książka zatwierdzona przez Ministerstwo Oświaty (pismem z dnia 12 XII 1962 r. Nr P3–5039(62)) do użytku bibliotek liceów ogólnokształcących, techników i zakładów kształcenia nauczycieli oraz działów nauczycielskich bibliotek szkół podstawowych i zasadniczych szkół zawodowych”. Przed 60 laty Wydział I GTN podjął ten projekt, o którym na początku tomu 1 we wstępie *Od Komitetu Redakcyjnego* czytamy:

Zadaniem tej publikacji, opracowanej z myślą o działaczach politycznych i oświatowo-kulturalnych, nauczycielstwie i wszystkich tych, których interesuje przeszłość Pomorza, jest upowszechnienie wiedzy o regionie. [...] Gdańskie środowisko naukowe – pracownicy wyższych uczelni i instytutów naukowych – ma bowiem ambicję służyć społeczeństwu swym dorobkiem badawczym w dziedzinie pomoroznawstwa. Zadanie to traktuje również jako jeden z istotnych czynników integracji społeczeństwa tego terenu¹.

¹ *Od Komitetu Redakcyjnego* [w:] *Szkice polityczno-gospodarcze*, red. Z. Ciesielski i in., Gdańsk 1965, s. 5.

Z dalszej części bardzo krótkiego jakby wstępu wynika, że GTN podjęło niejako wcześniejszą inicjatywę Zarządu Wojewódzkiego Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich – Komitetu pod redakcją doc. dra Kazimierza Kubika, projektu subwencyjowanego przez Związek Nauczycielstwa Polskiego.

Warto zauważyć, że z grona twórców tej serii, zwłaszcza jej tomu 1, zarówno członków Komitetu Redakcyjnego, jak i autorów – można rzec: naszych mistrzów – gros przyniosło się do wieczności... Wśród żyjących obecni są jedynie seniorzy – prof. Z. Ciesielski i prof. W. Zajewski. Do zmian zachodzących w składzie Komitetu Redakcyjnego przejdę nieco dalej. Tu wypada przywołać tytuły pierwszych numerów serii. Oto one:

1. *Szkice polityczno-gospodarcze* (1965)²;
2. *Kultura i sztuka* (1965);
3. *Żuławy Wiślane* (1966);
4. *Literatura i język* (1967);
5. *Gdynia* (1968) (zleceniodawca: Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdyni);
6. *Kociewie* (1969)³;
7. *Polska myśl morska* (1971)⁴;
8. *Pomorze pod zaborem pruskim* (1973)⁵.

W czasie, kiedy powstawał tomik 8, od kilku lat byłem pracownikiem Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego, asystentem prowadzącym zajęcia – ćwiczenia z historii Polski i z historii powszechnej XIX w. Korzystałem wówczas z pokoju przypisanego do prof. S. Gierszewskiego, uczestnicząc w jego seminarium doktorskim, jak i bez formalnego „upoważnienia” w pracy Komitetu Redakcyjnego serii Pomorze Gdańskie – w debatach dotyczących problematyki kolejnych tomów.

Wówczas to zrodziła się koncepcja opracowania szkiców biograficznych dla kolejnych tomów zbiorów. Profesor S. Gierszewski, zanim zrezygnował z funkcji przewodniczącego (na krótko objął ją prof. Z. Ciesielski), wprowadził do Komitetu na miejsce

² Tom *Szkice polityczno-gospodarcze* zawiera następujące artykuły: Andrzej Piskozub, *Zmiany polityczno-administracyjne Pomorza Wschodniego (w X–XX wieku)*; Alicja Łuka, Leon Jan Łuka, *Pomorze Wschodnie w czasach najdawniejszych*; Edmund Cieślak, *Dziesięć wieków walki o polski Gdańsk*; Wacław Odyniec, *Problemy agrarne Prus Królewskich (od XV do XVIII wieku)*; Stanisław Mikos, *Wpływ powstania listopadowego na wzrost świadomości narodowej na Pomorzu Gdańskim*; Tadeusz Cieślak, *Węzłowe problemy społeczno-polityczne Pomorza Gdańskiego (w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w.)*; Roman Wapiński, *Pomorze w latach dwudziestolecia (1920–1939)*; Kazimierz Kubik, *Walka o szkołę polską w Wolnym Mieście Gdańsku*.

³ Od tegoż numeru sprawy edytorskie w imieniu GTN przejął Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1970. Nakład 1500 + 150 egz. (Nakład tomów wcześniejszych: t. 1 – 2500 + 50; t. 2 – 5000 + 150; t. 3 – 3000 + 150; t. 4 – 1500 + 150; t. 5 – 2900).

⁴ W Komitecie Redakcyjnym na miejsce W. Zajewskiego pojawił się Bolesław Maroszek.

⁵ W tymże tomiku zamieszczono następujące artykuły: Wacław Odyniec, *Prusy Królewskie przed I rozbiorem Polski*; Stanisław Hoszowski, *Zaborczość pruska wobec Gdańska i Torunia u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej 1772–1793*; Bogusław Cygler, *Pomorze Gdańskie w polskim ruchu narodowo-wyzwoleńczym w latach 1794–1864*; Stanisław Potocki, *Opór Pomorza Gdańskiego przeciw germanizacji w końcu XIX i na początku XX wieku*; Roman Wapiński, *Problem odzyskania Pomorza na przełomie XIX i XX wieku (do 1920 r.)*.

sekretarza (z której to funkcji zrezygnował S. Mikos) dwie „nowe” osoby – Józefa Borzyszkowskiego i Bronisława Rocławskiego.

Zespół w nowym składzie przygotował tom 9, zatytułowany *Działacze polscy i przedstawiciele RP w Wolnym Mieście Gdańsku* (Gdańsk 1974). W tekście *Od Komitetu Redakcyjnego* zaraz na początku czytamy:

Niniejszy tom rozpoczyna wydawanie w ramach serii „Pomorze Gdańskie” zbiorów szkiców biograficznych. Są one poświęcone postaciom historycznym pochodzącym z Pomorza lub z nim związanych swym życiem i działalnością oraz wyróżniającym się udziałem w ruchu politycznym, gospodarczym i społecznym na tym terenie, a także wkładem w rozwój kultury pomorskiej czy zagadnień morskich⁶.

W tymże tomie znalazły się szkice biograficzne 29 postaci, niezmiernie ważnych i zasłużonych w polskich dziejach Gdańska. Wśród nich są współtwórcy Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku (TPNiS) – można rzec: Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, m.in.:

- Adam Marian Czartkowski (1881–1958) – profesor biologii w Gimnazjum Polskim Macierzy Szkolnej w Gdańsku, sekretarz i wiceprezes TPNiS w Gdańsku;
- Marcin Dragan (1882–1966) – długoletni prezes TPNiS, honorowy prezes GTN, organizator i pierwszy dyrektor polskiego Archiwum Państwowego w Gdańsku;
- Piotr Jeż (1900–1940) i Kazimiera Jeżowa z Paszkowskich (1884–1957) – nauczyciele Gimnazjum Polskiego i m.in. działacze TPNiS;
- Franciszek Kręcki (1883–1940) – Młodokaszuba, działacz i sponsor wielu organizacji (w tym TPNiS) oraz studiującej i harcerskiej młodzieży, wspierał także „Rocznik Gdański”;
- dr n. med. Franciszek Kubacz (1868–1933) – prezes Gminy Polskiej i Macierzy Szkolnej, poseł do Volkstagu, członek TPNiS;
- dr n. med. Władysław Panecki (1857–1931) – działacz wielu polskich organizacji, m.in. członek TPNiS, poseł do Volkstagu;
- dr Władysław Pniewski (1893–1940) – prof. Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej, badacz Kaszub i Pomorza, działacz TPNiS, twórca IV serii „Gryfa”;
- Marian Sereżyński (1890–1959) – pedagog, dyrektor polskich szkół handlowych, w których pracował m.in. dr Marian Pelczar;
- Alfred Walter Siebeneichen (1895–1964) – działacz gospodarczy w Wolnym Mieście Gdańsku, społecznik, m.in. członek TPNiS (otrzymał tytuł członka honorowego).

Przywołanie powyższych szkiców – postaci działaczy m.in. TPNiS, obecnych również na kartach SBPN, traktuję jako wyraz naszego dla nich uznania. Jednocześnie

⁶ *Działacze polscy i przedstawiciele RP w Wolnym Mieście Gdańsku*, red. J. Borzyszkowski i in., Gdańsk 1974, s. 5. Na stronie redakcyjnej zamieszczono istotną informację: „Wydano z pomocą finansową Polskiej Akademii Nauk”.

z równą niemal wdzięcznością pamiętam o autorach tych szkiców, z których wielu obecnych jest wśród nas, jak też w gronie współpracowników SBPN⁷.

Odsyłając Państwa do przejrzania całej serii Pomorze Gdańskie, a może szczególnie owych tomików biograficznych, wypada przywołać fakt, że kolejna zmiana w składzie Komitetu Redakcyjnego nastąpiła w roku akademickim 1977/1978. Funkcję przewodniczącego powierzono drowi J. Borzyszkowskiemu, a sekretarzem pozostał dr B. Rocławski. Komitet wzmocnił swoją obecnością prof. Roman Wapiński. W tym składzie przygotowano niejako w podwójnej objętości tom 12 pt. *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego* (Gdańsk 1979)⁸.

Warto zauważyć, że w tytule tomu 12 po raz pierwszy pojawiła się nazwa Pomorze Nadwiślańskie, która w pełni odpowiadała zawartości tomów serii. Nazwa ta była przedmiotem dyskusji nie tyle w Gdańsku, ile może bardziej w Toruniu. Do jej upowszechnienia przyczyniło się syntetyczne dzieło gdańskich historyków, członków Kolegium Redakcyjnego „Pomorza Gdańskiego” pod przewodnictwem – koordynacją W. Odyńca zatytułowane *Dzieje Pomorza Nadwiślańskiego od VII wieku do 1945 roku* (Gdańsk 1978; autorzy: S. Mielczarski, W. Odyniec, S. Gierszewski, R. Wapiński). Ostatecznie z czasem nazwa ta została w pełni zaakceptowana m.in. dzięki współpracy środowisk historyków Gdańska i Torunia nad SBPN. Ostatni akapit *Od Komitetu Redakcyjnego* w tomie 12 brzmi:

Uwzględniając fakt, że w historiografii polskiej, dotyczącej dziejów Pomorza w XIX wieku, istnieją liczne luki, można mieć nadzieję, iż niniejszy tomik w symbolicznym choćby stopniu przyczyni się do ich wypełnienia. Traktujemy go też jako jedno z wielu ogniw działania historyków, przygotowującego grunt do powstania pomorskiego słownika biograficznego⁹.

⁷ Kolejne tomiki szkiców biograficznych tej serii noszą tytuły: tom 10: *Zasłużeni ludzie Pomorza XVI wieku* (1977); 11: *Ludzie Pomorza lat 1920–1939* (1977); 12: *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego* (1979); 13: *Ludzie pomorskiego średniowiecza* (1981); 14: *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego XVII wieku* (1982); 15: *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku* (1983); 16: *Zasłużeni Pomorzanie w latach II wojny światowej* (1984).

⁸ W *Od Komitetu Redakcyjnego* m.in. zaznaczyłem: „Uwzględniwszy uwagi Wydawnictwa, postanowiono wyjątkowo w niniejszym tomie zrezygnować z ukazania sylwetek tych działaczy, które wprawdzie powinny się tu znaleźć, ale zostały już ukazane w *Pomorskich patronach ulic Trójmiasta* [red. J. Gierszewski] oraz w tomie szkiców *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975* [red. M. Biskup]. Pozwoliło to na zamieszczenie w niniejszym tomie szeregu biogramów osób, których w przeciwnym wypadku nie można by uwzględnić. Ostatecznie tom ten zawiera 52 biogramy, natomiast w książce *Pomorscy patroni ulic Trójmiasta* epokę zaboru reprezentują dalsze 24 sylwetki” (*Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego: szkice biograficzne*, red. J. Borzyszkowski i in., Gdańsk–Wrocław 1979, s. 6).

⁹ Tamże, s. 8. Tom 13: *Ludzie pomorskiego średniowiecza: szkice biograficzne* pod red. K. Skrzypkowskiej-Łutowicz, jak wynika ze wstępu *Od Komitetu Redakcyjnego*, był wyrazem zaangażowania GTN w popularyzację zainicjowanej przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w Gdańsku akcji „Zapis Mściwoja”. Komitet został wówczas wzmocniony przez dokoptowanie prof. Jana Powierskiego.

Przygotowując tomy szkiców biograficznych (t. 13–16) i kolejne tomy¹⁰, a jednocześnie głównie z prof. S. Gierszewskim – dumaliśmy nad projektem SBPN¹¹ i tworzyliśmy indeks proponowanych haseł.

Wówczas to w ramach działań na rzecz powstania SBPN zostałem wydelegowany do Poznania w celu poznania doświadczeń twórców przygotowywanego do druku *Wielkopolskiego słownika biograficznego* (WSB), który ukazał się w wydawnictwie PWN w 1981 r. Jego głównym twórcą-wydawcą było Polskie Towarzystwo Historyczne – Oddział w Poznaniu, a Komitetowi Redakcyjnemu przewodniczył prof. Andrzej Gąsiorowski. Profesor nie szczędził mi informacji i rad, jak przygotować u nas podobne dzieło, unikając jego słabości, których nikomu i niczemu nie brak. Chodziło m.in. o uwzględnienie we właściwym zakresie np. przedstawicieli ziemiaństwa i duchowieństwa, których reprezentacja w WSB jest dość daleka od właściwej. Zdecydowały o tym względy polityczne. Słownik ten ukazał się w postaci jednego tomu, a SBPN od razu był planowany jako dzieło wielotomowe. Już na tym etapie nawiązaliśmy bliskie kontakty z ośrodkiem toruńskim. Poznańskim konsultantem był także prof. Gerard Labuda, a toruńskim przede wszystkim prof. Marian Biskup.

Początki SBPN – działania przygotowawcze

W 1981 r. w imieniu Komitetu Redakcyjnego „Pomorza Gdańskiego” zgłosiłem do Zarządu GTN projekt przygotowania i wydania 4-tomowego SBPN. Ówczesne władze GTN, akceptując ten projekt, zgodnie z naszą propozycją powołały międzyregionalny (gdańsko-toruńsko-pomorski) Komitet Redakcyjny, prof. S. Gierszewski został przewodniczącym, a J. Borzyszkowski – sekretarzem. Komitet współtworzyli: Marian Biskup, Andrzej Bukowski, Kazimierz Jasiński, Gerard Labuda, Zbigniew Nowak (wiceprzewodniczący), Jan Powierski, Błażej Śliwiński, Roman Wapiński, Mieczysław Wojciechowski, Jerzy Wójtowicz. Jak widać, dominują w tym składzie nazwiska wybitnych uczonych, wielkich autorytetów, historyków mających w swoim dorobku niejedną biografię, współpracowników redakcji *Polskiego słownika biograficznego* (PSB). Pracując

¹⁰ Kolejne tomy to: 17: *Kociewie II* (1987); 18: *Kaszuby* (1988); 19: *Pomorze w dziejach Polski* (1991); 20: *Dziedzictwo kulturowe Pomorza nad Wisłą* (1997). Tom 19 został dedykowany prof. drowi hab. Stanisławowi Gierszewskiemu z okazji 60-lecia jego urodzin, rocznica ta przypadła w 1989 r., niesprzyjającym opracowaniu tradycyjnej książki jubileuszowej. Tom 20 dedykowaliśmy pamięci Profesora Stanisława Mielczarskiego.

¹¹ Po ukazaniu się tomu 9 na łamach „Głosu Wybrzeża” w 1980 r. w nr 60 z 15 i 16 marca ukazał się tekst pt. *Seria dla każdego*. Jest to zapis rozmowy Izabelli Trojanowskiej z przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego o naszej serii, a zwłaszcza o tomach biograficznych, w której sporo uwagi poświęcono skonkretyzowanej w 1979 r. „idei opracowania i wydania wielkiego słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego”. Warto do tego artykułu zajrzeć, by bliżej poznać historię powstania SBPN, jak i uwarunkowania wydawania kolejnych tomów serii Pomorze Gdańskie.

nad koncepcją SBPN, mieliśmy na uwadze doświadczenia nie tylko PSB czy WSB, ale też wielkie dzieło jednego autora Tadeusza Orackiego¹² – *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku* (Warszawa 1963; wyd. 2: Olsztyn 1984–1988).

Wyprzedzając chronologię w niniejszej relacji, trzeba podkreślić, że prof. T. Oracki jest także współtwórcą suplementów. W trzecim z nich znajduje się nieoceniony Indeks haseł przygotowany przez Danutę Beger i Hannę Kościelecką, od tomu 2 postulowany m.in. przez T. Orackiego. Równie cenne są krytyczne uwagi prof. T. Orackiego zawarte w opublikowanej przezeń na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” (1993, nr 4) recenzji tomu 1 naszego dzieła¹³. (Polecam tę lekturę!) Pamiętamy też, że w słowniku można było wybrać, oprócz tradycyjnego alfabetycznego, inny układ haseł – tzw. holenderski; jednak wybraliśmy ten pierwszy, przeważający dotąd w polskiej historiografii.

Ostatecznie po ponad dziesięcioletnich staraniach i pracy Komitetu Redakcyjnego, zespołu autorów i recenzentów oraz pracowników biura GTN i licznego grona redaktorów wydawniczych w 1992 r. ukazał się tom 1 pod red. Stanisława Gierszewskiego, obejmujący hasła na litery A–F. Na stronie tytułowej jako wydawca figuruje GTN, jednocześnie ponad tytułem wyeksponowano udział (finansowy) Uniwersytetu Gdańskiego.

Promocje – prezentacje kolejnych tomów

W *Przedmowie* S. Gierszewskiego do tomu 1 m.in. czytamy:

Twórcami koncepcji wydawnictwa, która wykrystalizowała się z początkiem lat osiemdziesiątych, są historycy gdańscy i toruńscy, a na zawartość I tomu składają się prace 135 autorów z różnych stron kraju. Wobec opublikowania przez inne ośrodki słowników Warmii i Mazur, Śląska i Wielkopolski nasz „Słownik” winien wraz z nimi stanowić określoną całość tematyczną dotyczącą północnych i zachodnich ziem Polski, dokumentującą dorobek minionych pokoleń. [...] „Słownik” obejmuje swym zasięgiem osoby nieżyjące, zmarłe przed 1988 r. (uzupełnieniom winien służyć suplement), wyróżniające się wśród współczesnych działalnością gospodarczą, administracyjną, polityczną, kulturalną, oświatową bądź naukową na terenie Pomorza Nadwiślańskiego, niezależnie od ich narodowości i miejsca urodzenia¹⁴.

¹² Prof. T. Oracki wraz z śp. drem Jerzym Szewsem należą do najbardziej oddanych naszemu projektowi współtwórców.

¹³ T. Oracki, *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 1993, nr 4, s. 553–560.

¹⁴ *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, red. S. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 5. W odniesieniu do tytułu dzieła – nazwy Pomorza Nadwiślańskie – autor, prezentując obszar zainteresowania twórców dzieła, stwierdza: „Tym samym solidaryzujemy się z założeniami zawartymi w «Dziejach Pomorza Nadwiślańskiego od VII wieku do 1945 roku», nie tylko jeśli chodzi o zasięg tak rozumianego Pomorza, ale też o samą potrzebę wprowadzenia tego terminu” (tamże).

Rozwijając ten wątek, profesor zwrócił uwagę na zróżnicowanie sytuacji w tej materii w odniesieniu do poszczególnych epok historycznych. Informując o wewnętrznej strukturze haseł, podaje, że: „Według wstępnych ustaleń Komitetu Redakcyjnego «Słownik» miał zawierać 3113 haseł. [...] «Słownik» będzie się dzielił na 4 tomy (każdy z nich o objętości około 50 arkuszy wydawniczych) i suplement”¹⁵.

Dzięki recenzji T. Orackiego wiemy, że w tomie 1 znalazło się 567 życiorysów opracowanych przez 135 autorów, głównie z Gdańska i Torunia. Na stronie redakcyjnej podano, że: „Do druku przygotowali: Jan Forkiewicz, Teresa Ciesielska, Anna Kościelecka, Agnieszka Kubicka, Maria Mosiewicz, Krystyna Świerkosz, Eleonora Zbierska”. Z kolei skład i łamanie jest dziełem Danuty Beger, Romana Begera i Andrzeja Grotha. Część osób z przywołanego grona redaktorów wydawniczych oraz duet Danuta i Roman Begerowie mają swój udział w całości wydawnictwa, łącznie z suplementami.

Uroczysta promocja tomu 1 SBPN odbyła się na początku 1993 r. w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Gdańsku.

W trakcie przygotowania tomu 2 z funkcji przewodniczącego z powodu stanu zdrowia 28 marca 1991 r. zrezygnował prof. Stanisław Gierszewski¹⁶. Jego obowiązki przejął prof. Zbigniew Nowak. Jednocześnie J. Borzyszkowski, pełniący wówczas obowiązki wicewojewody gdańskiego, zrezygnował ze stanowiska sekretarza. Na jego następcę powołano dra Bolesława Hajduka. Natomiast prof. Lech Mokrzecki objął stanowisko wiceprzewodniczącego. Obaj zostali dokooptowani do grona Komitetu Redakcyjnego.

Tom 2: *G–K SBPN* pod red. Z. Nowaka, współfirmowany przez UG, jako wydawnictwo GTN ukazał się w 1994 r. W *Przedmowie* Z. Nowak mało precyzyjnie poinformował czytelników o historii powstania dzieła oraz o zmianach w Komitecie Redakcyjnym i ustaleniach dotyczących zawartości kolejnych tomów. Podał też, że tom 1 zawiera 442 życiorysy, napisane przez 135 autorów (podczas gdy prof. T. Oracki naliczył 567 haseł). – Jam tego nie sprawdzał!

W tomie 2 znalazło się 636 życiorysów opracowanych przez 164 autorów. Ze względu na znaczne powiększenie bazy źródłowej i materiałowej zawartych w tomie haseł postanowiono również w tym tomie zamieścić wykaz skrótów, co dziś wydaje się całkiem oczywiste.

Tom 3: *L–P* pod red. Z. Nowaka ukazał się w 1997 r. – roku 1000-lecia pojawienia się w piśmiennictwie nazwy „Gdańsk”. Tom 3 zawiera 547 życiorysów napisanych przez 166 autorów. W króciuteńkiej *Przedmowie* red. Nowak odnotował ten fakt i wyraził nadzieję, że w tymże roku zostaną zakończone prace redakcyjne nad ostatnim czwartym tomem. Poinformował też, że z grona członków Komitetu Redakcyjnego odszedł prof. Andrzej Bukowski, który zmarł 14 lutego 1997 r. Zaznaczył (nieco na wyrost), że należał on do pomysłodawców i inicjatorów *Słownika*, aktywnie uczestniczących

Dalej m.in. zauważył, że określenie „Pomorze Nadwiślańskie” dobrze koresponduje z dawno używanym pojęciem „Pomorze Nadodrzańskie”.

¹⁵ Tamże, s. 6–7.

¹⁶ Jak pamiętamy, Profesor zmarł 2 czerwca 1993 r.

w pracach redakcyjnych. – Bez wątpienia spod jego pióra wyszły liczne życiorysy wybitnych Pomorzan działających w XIX i XX wieku. Na koniec red. Z. Nowak zapowiedział ukazanie się tomu 4 i gromadzenie materiałów do suplementu, który miał objąć dotąd pominięte osoby, jak i zmarłe po 1992 r., a także biogramy nadesłane z opóźnieniem. Ostatnie zdanie lakonicznej *Przedmowy* brzmi: „Czytelników i krytyków prosimy o nadsyłanie materiałów i uwag do suplementu, licząc na pomoc w tym zakresie”. – O sile odzewu na tę istotną prośbę nie udało mi się dowiedzieć.

Po kolejnej promocji odważyłem się upomnieć o sprostowanie podawanych dotąd mało precyzyjnych informacji dotyczących inicjatorów i korzeni naszego dzieła. W efekcie rozmowy ze Z. Nowakiem i dyrektorem Biura GTN p. Marią Sochacką, którym przedłożyłem m.in. kopię wniosku Komitetu Redakcyjnego „Pomorza Gdańskiego” do Zarządu GTN, zawierającego propozycję nowego projektu i prośbę o podjęcie pracy nad SBPN, może zamieszczono nieco dłuższą *Przedmowę* w tomie 4: R–Ż, który ukazał się pod koniec 1997 r. Tom ten zawiera 537 biogramów napisanych przez 153 autorów.

Oddając do dyspozycji Czytelników ostatni człon całości dzieła, pragniemy przy tej okazji przypomnieć jego początki, kolejne fazy realizacji oraz ludzi przy tym zatrudnionych. [...] Zarys koncepcji „Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego” powstał ponad 25 lat temu w Gdańskim Towarzystwie Naukowym – w Komitecie Redakcyjnym serii wydawnictw popularno-naukowych „Pomorze Gdańskie”, kierowanym przez Józefa Borzyszkowskiego. W ramach tej serii wcześniej ukazało się kilka tomików szkiców biograficznych, dotyczących wybitnych postaci z różnych epok dziejów Pomorza nad Wisłą¹⁷.

To prawda! Dobre i to. Dalej dowiadujemy się o powołaniu Komitetu Redakcyjnego i zmianach w nim, o kolejnych etapach pracy nad realizacją dzieła oraz wymaganiach wobec autorów. Istotne są informacje dotyczące zespołu osób uczestniczących w pracach technicznych i redakcyjnych. Kolejne tomy redagowane były przez jedną – można rzec: odpowiedzialną za całość osobę, a przy udziale wielu innych. Tak oto redaktorami tomów byli: 1 – jak wspomniano – Jan Forkiewicz, 2 – Teresa Ciesielska, 3 – Joanna Zimińska, 4 – Hanna Kościelecka.

Prof. Z. Nowak, przywołując kolejne tomy, ich promocje, zgłaszane uwagi, wspomina spotkanie promocyjne tomu 2, którego tematem było miejsce SBPN wśród innych publikacji tego rodzaju. Przy okazji promocji tomu 3 w 1997 r. celem spotkania z udziałem trójki wybitnych historyków: obok Mieczysława Wojciechowskiego, dwóch spoza Komitetu Redakcyjnego: Barbary Okoniewskiej i Stanisława Achremczyka było „ukazanie roli «Słownika» w budowaniu świadomości regionalnej małej ojczyzny i w kształtowaniu wizji panteonu pomorskiego”¹⁸. Ostatni akapit tejże *Przedmowy* głosi:

¹⁷ *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4: R–Ż, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 5.

¹⁸ Tamże, s. 7.

SBPN jest adresowany do wielu i różnych odbiorców. Chcielibyśmy, aby stanowił konieczne wyposażenie bibliotek i pracowni naukowych, szkół wszystkich typów i poziomów, aby był niezbędnym instrumentem pracy i działania uczonych, nauczycieli, dziennikarzy, polityków, studentów, uczniów i pracowników kultury, ludzi pasjonujących się regionem i małymi ojczyznami. Chcielibyśmy, aby stał się źródłem rzetelnej informacji, inspiracją do dalszych badań i poczynañ twórczych. Mamy też nadzieję, że będzie trwałym hołdem złożonym przez nasze pokolenie tym wszystkim, którym ta ziemia i jej mieszkańcy tak wiele zawdzięczają¹⁹.

Jak sądzę, przywołane cele i nadzieje znajdują na co dzień potwierdzenie. Niemniej warto, by tymże celom i nadziejom, a także ich realizacji poświęcić osobne rozważania i badania.

Kilka uwag o stronie finansowej przedsięwzięcia oraz o suplementach

Wypada i trzeba tu dodać, że już z pierwszego zdania *Przedmowy* do tomu 4 dowiadujemy się, iż ukazał się on staraniem i nakładem GTN oraz Uniwersytetu Gdańskiego, przy wydatnym wsparciu finansowym Komitetu Badań Naukowych, a także Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku. Strona finansowa takiego projektu jak SBPN, świat sponsorów i współwydawców – to temat na osobne rozważania.

W tym miejscu warto dodać, że kolejne suplementy ukazały się dzięki tym samym lub podobnym źródłom finansowania. Wydanie Suplementu 1 przez GTN i Uniwersytet Gdański dofinansowały następujące instytucje: Komitet Badań Naukowych, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego i Urząd Miejski w Gdańsku. W przypadku Suplementu 3 (Gdańsk 2012) jako wydawca zaistniało samodzielnie GTN, a dofinansowanie uzyskano z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Politechniki Gdańskiej.

Za każdą taką decyzją przywołanych instytucji kryją się – oprócz osób zabiegających o środki – konkretni decydenci: osoby, urzędnicy, o których imionach i nazwiskach warto by też dziś pamiętać i je przywołać.

Jak pamiętamy, pierwotnie przewidywano jeden suplement. Tymczasem, jak dotąd, mamy do dyspozycji trzy tomy, a to oznacza, że SBPN jest siedmiotomowy. Sformułowana w *Przedmowie* do tomu 3 prośba o nadsyłanie uwag i propozycji spotkała się z szerokim odzewem. Stąd już w 1998 r. ukazał się Suplement 1. W uzupełnionym składzie Komitetu Redakcyjnego, po śmierci profesorów Jerzego Wójtowicza (1986), Andrzeja Bukowskiego (1997) i Kazimierza Jasińskiego (1997), znaleźli się: prof. Tadeusz Oracki, dr Kazimierz Przybyszewski i dr Jerzy Szews. W tomie tym zamieszczono 395 biogramów w obrębie haseł A–Ż, przygotowanych przez 90 autorów.

Suplement 2, także pod red. Z. Nowaka, ukazał się w 2002 r. Zawarto w nim biogramy osób zmarłych głównie po 1998 r., a także uzupełnienia do tomów poprzednich. Obejmuje on 333 hasła napisane przez 62 autorów, przy czym szczególnie liczne

¹⁹ Tamże, s. 8.

biogramy wyszły spod piór „nowych” członków Komitetu Redakcyjnego, znanych skądinąd jako twórcy samodzielnych słowników biograficznych. Warto pamiętać, że *Słownik biograficzny...* T. Orackiego ukazał się w międzyczasie w nowej postaci. Z kolei K. Przybyszewski wydał pod egidą Wydawnictwa Uniwersytetu Mikołaja Kopernika m.in. swoje słownikowe dzieło *Ludzie Torunia odrodzonej Rzeczypospolitej (1920–1939)* (Toruń 2001). Natomiast część 2 z podtytułem *Biogramy i szkice biograficzne* ukazała się w 2018 r., po śmierci Autora (2013). Jerzy Szews jest również samodzielnym autorem podobnego dzieła: *Słownika biograficznego Ziemi Lubawskiej 1244–2000* (t. 1, Lubawa 2000; t. 2, Lubawa 2005; t. 3, Lubawa 2009). Tom 1 został wydany przez Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Toruniu, a sfinansowany przez Urzędy Miasta i Gminy Lubawa, tom 2 i 3 – pod egidą Miejskiego Ośrodka Kultury. Ten ostatni wzbogacono o arcyciekawy aneks, zawierający cenne dokumenty historyczne, wspomnienia i kronikę fotograficzną z lat 1910–1955. Warto wspomnieć, że od 1998 r. ukazuje się *Toruński słownik biograficzny* pod red. K. Mikulskiego (t. 1–8, Toruń 1998–2019), a od 2005 *Słownik biograficzny Kociewia* R. Szwocha (t. 1–7, Starogard Gdański 2005–2022). Oba są przygotowane w systemie holenderskim; w tomach tych sporo śladów odwołań do SBPN.

Dziesięć lat po opublikowaniu Suplementu 2, w którym zapowiedziano kontynuację dzieła, w 2012 r. ukazał się Suplement 3, tym razem pod red. J. Borzyszkowskiego. Z *Przedmowy* dowiadujemy się, że decyzję o przygotowaniu tegoż tomu Zarząd GTN podjął w 2005 r. Obok nadal patronującego całemu przedsięwzięciu Komitetu Redakcyjnego pod przewodnictwem prof. St. Gierszewskiego powołano Zespół Redakcyjny, w którym znaleźli się: Roman Beger (sekretarz – wcześniej dyrektor Biura GTN, następca śp. Marii Sochackiej), Józef Borzyszkowski (przewodniczący), Bolesław Hajduk, Cezary Obracht-Prondzyński, Tadeusz Oracki, Andrzej Romanow. Przyjeliśmy, że w tomie tym znajdują się biogramy osób zmarłych przed rokiem 2006 ze swoją zapowiedzią kontynuacji projektu. Tom powstawał w nieco odmiennych warunkach niż poprzednie części. Autorzy haseł opracowali je bowiem na zasadzie umów dżentelmeńskich – za symboliczne honorarium autorskie. Zawiera on ponad 250 haseł autorstwa 48 współpracowników. Także na zasadzie społecznego wkładu na pierwszym etapie opracowania wydawniczego poszczególne hasła zrecenzowało równie liczne grono współpracowników i współautorów *Słownika*. Wśród nich są przywołane pod koniec *Przedmowy* wraz z tytułami naukowymi następujące osoby: Marek Andrzejewski, Czesław Ciesielski, Andrzej Gąsiorowski, Bolesław Hajduk, Janusz Jasiński, Mirosław Kuklik, Anna Kwaśniewska, Tadeusz Linkner, Krzysztof Mikulski, Anastazy Nadolny, Zbigniew Nowak, Cezary Obracht-Prondzyński, Tadeusz Oracki, Maria Pelczar, Wiktor Pepliński, Barbara Plichta, Tomasz Rembalski, Andrzej Romanow, Elżbieta Rosińska, Jerzy Szews, Barbara Szordykowska, Ryszard Szwoch, Jerzy Treder, Zygmunt Wiśniewski, Katarzyna Zdeb-Dudała.

Słowa podziękowania skierowałem także pod adresem prof. i senatora Janusza Rachonia za pomoc w uzyskaniu dofinansowania z Politechniki Gdańskiej i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz dyrektora Biura GTN – pani Igi – Jadwigi Boczar za wspieranie naszego grona społeczników.

Zamiast zakończenia

Od chwili wydania Suplementu 3 minęło 10 lat. Przy okazji stulecia GTN o wciąż aktualnych możliwościach zarówno przygotowania, jak i o potrzebie wydania kolejnych tomów można i trzeba pamiętać. Należy podziękować raz jeszcze twórcom dotychczasowych siedmiu tomów i choćby pomarzyć o następnych. Żniwo wielkie... Niemniej można stwierdzić, że mimo dostrzeżonych słabości, braków SBPN pozostanie nie tylko ważną wizytówką dorobku wydawniczego GTN. To także wielki pomnik słowa – obraz panteonu wybitnych Pomorzian od średniowiecza po czasy nam współczesne. Pomnik ten wraz z jego współtwórcami godzien jest nie tylko jubileuszowych wspomnień, ale i rzetelnych, krytycznych badań i uzupełnień – kontynuacji.

Na sam koniec miłe wspomnienie i osobne podziękowanie za życzliwość i pomoc w realizacji SBPN kieruję w zaświaty ku prezesom GTN minionego półwiecza, do profesorów: Romana Wapińskiego, Włodzimierza Prosnaka, Marka Latoszka, Jana Drwała, a także sekretarzy generalnych – profesorów Andrzeja Zbierskiego i Jana Majewskiego, który ze szczególnym zaangażowaniem kierował finansową stroną przedsięwzięcia.

Bibliografia

Literatura

- Działacze polscy i przedstawiciele RP w Wolnym Mieście Gdańsku*, red. Józef Borzyszkowski i in., Gdańsk 1974.
- Ludzie pomorskiego średniowiecza: szkice biograficzne*, red. Józef Borzyszkowski i in., Gdańsk–Wrocław 1981.
- Oracki Tadeusz, *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie” 1993, nr 4.
- Oracki Tadeusz, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, Warszawa 1963 (wyd. 2, Olsztyn 1984–1988).
- Przybyszewski Kazimierz, *Ludzie Torunia Odrodzonej Rzeczypospolitej (1920–1939)*, cz. 1, 2, Toruń 2001–2018.
- Seria dla każdego*, „Głos Wybrzeża” 15, 16.03.1980, nr 60.
- Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, red. Stanisław Gierszewski, Gdańsk 1992; t. 2, red. Zbigniew Nowak, Gdańsk 1994; t. 3, red. Zbigniew Nowak, Gdańsk 1997; t. 4, red. Zbigniew Nowak, Gdańsk 1997; *Suplement 1*, red. Zbigniew Nowak, Gdańsk 1998; *Suplement 2*, red. Zbigniew Nowak, Gdańsk 2002; *Suplement 3*, red. Józef Borzyszkowski, Gdańsk 2012.
- Szews Jerzy, *Słownik biograficzny Ziemi Lubawskiej 1244–2000*, t. 1, Lubawa 2000, t. 2, Lubawa 2005, t. 3, Lubawa 2009.
- Szkice polityczno-gospodarcze*, red. Zenon Ciesielski i in., Gdańsk 1965.
- Szwoch Ryszard, *Słownik biograficzny Kociewia*, t. 1–7, Starogard Gdański 2005–2022.
- Toruński słownik biograficzny*, red. Krzysztof Mikulski, t. 1–8, Toruń 1998–2019.

Wielkopolski słownik biograficzny, kom. red. Antoni Gąsiorowski i in., Warszawa–Poznań 1981.

Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego: szkice biograficzne, red. Józef Borzyszkowski i in., Gdańsk–Wrocław 1979.

Streszczenie

Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, wydawany w latach 1992–2012, zyskał opinie wizerunkowe Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Jego korzenie tkwią w wydawanych w latach 70. XX w. przez GTN tomach biograficznych w serii Pomorze Gdańskie. Komitet Redakcyjny tej serii działał przez wiele lat pod przewodnictwem prof. Stanisława Gierszewskiego (1929–1993). W 1981 r. w imieniu tegoż Komitetu, jako jego kolejny przewodniczący, zgłosiłem do Zarządu GTN projekt przygotowania i wydania czterotomowego SBPN. Powołano wówczas gdańsko-toruński Komitet Redakcyjny z prof. S. Gierszewskim na czele. Komitet opracował koncepcję dzieła i skupił grono autorów głównie ze środowisk naukowych Torunia i Gdańska. Po 10 latach zabiegów w 1992 r. ukazał się t. 1, obejmujący 567 haseł na litery A–F. Jego współwydawcą został Uniwersytet Gdański. Kolejne 3 tomy, zawierające, odpowiednio: 636, 547 i 537 haseł, ukazały się w latach 1994–1997 pod red. prof. Z. Nowaka. On też był redaktorem dwóch tomów Suplementu, wydanych w latach 1998 i 2002, obejmujących, odpowiednio: 395 haseł i 333 hasła. W 2012 r. ukazał się t. 3 Suplementu, pod red. J. Borzyszkowskiego. Zawiera on ponad 230 biografów i indeks haseł całości dzieła, opracowany przez Danutę Beger i Hannę Kościelecką. Niemalym problemem dla GTN było znalezienie odpowiednich środków na finansowanie tegoż dzieła. Ukazało się ono staraniem i nakładem GTN i Uniwersytetu Gdańskiego przy wsparciu Komitetu Badań Naukowych, Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku, a także Urzędu Marszałka Pomorskiego, Urzędu Miejskiego w Gdańsku oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i Politechniki Gdańskiej. Trzeci tom Suplementu ukazał się z zapowiedzią możliwości kontynuacji projektu. Przyjmuje się, że SBPN to nie tylko wizerunek dorobku wydawniczego GTN, ale także wielki pomnik słowa – obraz panteonu wybitnych Pomorzan od średniowiecza po czasy nam współczesne.

Słowa kluczowe: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, historia, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, dorobek wydawniczy GTN

Summary

The history of the Biographical Dictionary of Vistula Pomerania

The *Biographical Dictionary of Vistula Pomerania*, published in 1992–2012, gained the reputation of a showcase of the Gdańsk Scientific Society. Its roots lie in the biographical volumes published in the 1970s by GTN in the “Gdańsk Pomerania” series. The Editorial Committee of this series has been operating for many years under the leadership of prof. Stanisław Gierszewski (1929–1993). In 1981, on behalf of that Committee, as its next chairman, I submitted to the GTN Board a project to prepare and publish a four-volume SBPN. At that time, the Gdańsk-Toruń Editorial Committee with prof. S. Gierszewski at the head. The Committee developed the concept of the work and gathered a group of authors mainly from the scientific community of Toruń and Gdańsk. After 10 years of efforts, in 1992, vol. 1 was published, containing 567 entries

with the letters A–F. Its co-publisher was the University of Gdańsk. The next 3 volumes, containing 636, 547, 537 entries, were published in 1994–1997, edited by prof. Zbigniew Nowak. He also edited two volumes of the Supplement, published in 1998 and 2002, covering 395 and 333 entries. In 2012, volume III of the Supplement was published, edited by J. Borzyszkowski. It contains over 230 biographies and the Entry Index of the entire work, compiled by Danuta Beger and Hanna Kościelecka. A considerable problem for GTN was the financial side of this work. It was published by the efforts and effort of GTN and the University of Gdańsk with the support of the Scientific Research Committee, the Voivodeship Office in Gdańsk, as well as the Office of the Pomeranian Marshal, the Municipal Office in Gdańsk, the Ministry of Science and Higher Education and the Gdańsk University of Technology. The third volume of the Supplement was published with the announcement of the possibility of continuing the project. It is assumed that SBPN is not only a showcase of GTN's publishing achievements, but also a great monument to the word – a picture of the pantheon of outstanding Pomeranians from the Middle Ages to modern times.

Keywords: *Biographical Dictionary of Vistula Pomerania*, history, Gdańsk Scientific Society, publishing achievements of the Gdańsk Scientific Society